

дина? Ленін, він сказав. Ти, може, не знаєш цього, бо ти не куховарка... Ти загранична буржуазна паразитка... Он його – портрета Ленінового, тепер і вішаєм, а такі різні мадами на голову йому барахло своє трусять" [5, с. 179]. Авторка, сатирично обігравши ситуацію, взяла на себе сміливість розвінчати один із основних образів-ікон радянської країни. Варвара – куховарка, якій В.Ленін надав право голосу, і голос той гримить мало не на всю країну "трубою ієрихонською", вона виступає на пленумах, піддає критиці "буржуїв" і навіть до власного чоловіка звертається "товариш".

Отже, при моделюванні образів і ситуацій, в яких опиняються герої, Н. Романович-Ткаченко використовує елементи комічного. Причому письменниці притаманні всі різновиди сміху: від дружнього ("З літопису мебльованих покоїв пані Білецької") до тонкої іронії ("Grüss aus Ukraine") та політичної сатири ("Чебрець-зілля"). Часом створені комічні ситуації набувають трагічних обрисів, а гумор втрачає доброзичливість.

Якименко О., асп.
КНУ ім. Т. Шевченка, Киев

СРЕДСТВА КОМИЧЕСКОГО В ПРОЗЕ НАТАЛЬИ РОМАНОВИЧ-ТКАЧЕНКО

В статті розглядається поезика комічного в прозі Натальї Романович-Ткаченко і художественні засоби, які використовувалися при її написанні. Установлено, що письменниці присущі всі різновиди сміху – від дружнього до тонкої іронії і політичної сатири.

Yakymenko O., Postgraduate Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE MEANS OF COMIC IN NATALIA ROMANOVYCH-TKACHENKO'S PROSE

In article the poetics of comic in Natalia Romanovych-Tkachenko's prose and the artistic means which were used on their writing are explored. It is established, that all kinds of laughter from friendly to subtle irony and political satire are inherent for writer.

МОВЗНАВСТВО

УДК 811.161.2'04'42

Г. Наєнко, канд. філол. наук, доц.
КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

ТЕКСТОВИЙ ДЕЙКСИС У "ПАЛІНОДІЇ" ЗАХАРІЇ КОПИСТЕНСЬКОГО

Розгляд функцій маркерів проспекції, ретроспекції, делімітації в системі засобів зв'язності тексту "Палінодії" Захарії Копистенської (1618–1621) дає змогу вказати на специфіку організації полемічного тексту як власне наукового. Описано лексичні та граматичні засоби вираження цих одиниць у структурі метатексту.

Ключові слова: науковий трактат XVII ст., метатекст, текстовий дейксис, перформативне висловлювання.

У сучасній лінгвістиці тексту особливе значення надається вивченню різних засобів зв'язності, зокрема системи вказівних відсилань до інших місць цього ж тексту (дискурсу) [1, с. 124], [10, с. 109–110]. Ці важливі прийоми викладу орієнтують читача в змістово-фактуальній інформації [3, с. 112], а тому винятково значущі в науковому тексті.

Згідно з когнітивним підходом, науковий текст створюється як принципово діалогічний завдяки явному звертанню до адресата й заохоченню його до міркування, ментальної операції [9, с. 493–494].

Існує традиція дослідження ретроспекції й проспекції як текстових категорій, що функціонують у зв'язку з діалогічністю, гіпотетичністю. Вивчення їх реалізацій дає змогу твердити, що вони є провідними облігаторними категоріями наукового тексту, які беруть участь у текстовій реалізації пізнавального процесу вченого, і комунікативного, що полягає в вираженні гармонійної взаємодії автора й читача в процесі спілкування. Уні-

Список використаних джерел:

1. Долгушева О.В. Типологія комічного в художній прозі І. Нечуя-Левицького і Марка Твена : Автореф. дис. ... канд. філол. н. : 10.01.05 / О.В. Долгушева; КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 19 с.
2. Зеров М. Українське письменство / Упор. М. Сулима. – К. : Основи, 2003. – 1301 с.
3. Зуб І.В. Остап Вишня. Нарис життя і творчості. / І.В. Зуб. – К. : Дніпро, 1989. – 237 с.
4. Костюк В., Денисенко В. Модерн як поле експерименту : Комічне, фрагмент, гіпертекстуальність / В. Костюк, В. Денисенко. – К., 2002. – 176 с.
5. Романович-Ткаченко Н.Д. Твори / Н.Д. Романович-Ткаченко. – К. : Дніпро, 1987. – 397 с.
6. Романович-Ткаченко Н. Grüss aus Ukraine / Романович-Ткаченко Н. // Червоний шлях. – 1928. – №5–6. – С. 23–37.
7. Сарказм // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / Авт.-укл. Ковалів Ю.І. – К. : Академія. – Т. 2 : 2007. – С. 367.
8. Ткаченко А. Мистецтво слова (вступ до літературознавства) : Підручн. для студ. вищ. навч. закладів з гуманіт. спец. філологія, журналістика, літ. творч. / Ткаченко Анатолій; КНУТШ. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Київський університет, 2003. – 448 с.

Надійшла до редколегії 11.09.2012

версальною для них є регулятивна функція, частковими – інформативна, мнемонічна, узагальнююча, акцентуюча та зв'язку. "Вектор відсилки цих категорій спрямовано в затекстовий міждискурсний простір, де встановлюється діалог смислових позицій і думок, розділений "діяльнісним" хронотопом" [11, с. 296–297]. Особливе значення проспекції й ретроспекції надається в навчальному процесі як прийомам розгортання науково-навчальної інформації в цілісний текст [2, с. 111]. Вважається, що діяльність суб'єкта щодо встановлення та підтримування контакту з адресатом, яку становлять, по-перше, висловлювання з метатекстовою функцією, по-друге, елементи діалогу, розмовного мовлення, – специфічні показники функціонально-семантичної організації науково-популярного тексту [8, с. 180].

Засоби адресації маркують етапи міркування, виділяють ключові моменти й "повороти" думки, сигналізують про повтори, відзначають переходи від однієї частини твору до іншої – одним словом, фіксують логі-

ко-композиційне розгортання тексту, водночас підтримуючи стійку увагу читача. Спостерігаючи за мовним вираженням ланцюжків ходу думки, дослідники стилістики сучасного наукового тексту відзначають явну стереотипність їх складових одиниць, вибір яких практично не залежить від змісту викладених знань. Це підтверджує атематичність одиниць адресації та їх специфічну роль у текстотворенні як універсального комунікативно-прагматичного засобу організації наукового тексту [5, с. 109].

"Комунікативність" наукової метамови проявляється в її "текстопороджувальній", метатекстовій здатності задавати розгортання тексту, його прогресію і рекурсію, лінійну зв'язність і вертикальну впорядкованість" [9, с. 498]. Втілення "суб'єктності" пізнання, міркування та викладу, а також нерозривний зв'язок когнітивного та комунікативного в науковому дискурсі" досягається завдяки використанню ментальних перформативів [9, с. 459].

Дослідники звертали увагу на організацію наукових текстів середньокраїнського періоду. Метатекст "Лексикону" Памва Беринди вивчав В. Німчук, вказавши на "специфічну помітку при посиланні на інше реєстрове слово: зри, з(р). Наприклад: съшественник(ъ), зри съпутник(к), Африка, зри Фу(д), коккінъ: зерно, шарлатъ, паволок(а). с(л): з(р): чръ(в)лѣ(н) и багрѣница" [6, с. XXIV]. М. Пещак, детально розглядаючи авторську розповідь на стижах текстових блоків у Літописі С. Величка, позначила її фрагменти термінами *формула обриву*, *формула розриву*: "першою обривається літописна розповідь, що йде від початку текстового блоку, а другою починається той фрагмент, який слідує за документом" [7, с. 107]. Вона підкреслила морфологічне та словотворче варіювання ядерних компонентів формул [7, с. 108], текстотворчі функції формул, зокрема "прив'язування наступної літописної розповіді до ілюстративного документа і забезпечення послідовності розгортання авторського тексту, тобто прив'язки до початкового фрагмента літописної розповіді", функції коментування ілюстрацій та введення таблиць [7, с. 109, 111–113].

Хоча в історії літературної мови усталилися переконання в тому, що в полемічній літературі формувалися особливості викладу, загалом притаманні науковому стилю, спеціальні дослідження в такому ракурсі досі не здійснювалися. Розгляд засобів вираження категорій перспекції, ретроспекції, делімітації в "Палінодії" Захарії Копистенського уточнить особливості становлення наукового текстотворення середньокраїнського періоду.

Маркери ретроспекції мають різну структуру, тут вживаються прислівники *напередѣ, вышей, выше*, вставні односкладні речення з предикатами в формах перфекта 1 ос. множ. *якосьмо рекли, ажесмо слышали, поневажесмо ясне и доводне то показали*, 1 ос. одн. *реклема, довелъ*, односкладні речення зі зворотними дієсловами *показалось то, якъ ся повѣдѣло, повѣдалось, ся южь на то отповѣдѣло, ся показало, о чомъ припомянуло, южь ся то показало*. До раніше сказаного відсилають словосполучення з пасивними дієприкметниками *въ преложономъ артикулѣ, за чимъ всѣмъ преложонымъ, въ двохъ прешлыхъ роздѣлахъ, вышприведеныхъ свѣдоцствъ, въ близкомъ прешломъ семомъ артикулѣ, въ прошломъ артикулѣ, зъ выводовъ помененныхъ*: То tedy суть, *якосьмо рекли*, свѣдоцства зъ писмъ святыхъ учителей церковныхъ Восточныхъ и Заходныхъ и самыхъ епископовъ Римскихъ... (Пал, 349); *Ажесмо въ преложономъ артикулѣ зъ божественныхъ учителей церков-*

ныхъ слышали рѣчь нѣяко противную, которыи, повѣдаючи Церковь Христову збудовану быти на вѣрѣ або на признанью, отъ Петра учиненомъ, то есть, на словахъ побожности оныхъ ... (352); *Показалось то абовѣмъ напередѣ доводно*, же апостолове не суть стадо Петрово, але Христово; онъ ихъ и Петровъ пастырѣ (455); *О трохъ речахъ первыхъ на передѣ за разными окказіями повѣдалось доводне*. *О четвертой остатней зъ тоейжъ презъ отступника приведенной исторіи то повѣдаю, ижь* "гды Туркове землю святую Іерусалимъ и иньи краины христіанскіи воевали, Латинникове, мовить, не толко помочи не давали, але на той самыи часъ, видячи такіи на Греки утиски, барзѣи ся стали губителми земли христіанской и церкви Божой, и такъ вѣру свою злочестивую и ереси свои злыи розширили межи христіаны", *Тыи слова власныи въ той такъ исторіиной повѣсти при концу найдуются. А вышше тамъ же: "..."* (881–882).

Часто маркер ретроспекції формує анотацію: *Ижь ся южь на то въ двохъ прешлыхъ роздѣлахъ доводне отповѣдѣло*, чого въ третемъ своемъ роздѣлѣ Креуза зъ книгъ церковныхъ доводитъ (467); *И то есть, чогомъ вышшей, въ артикуль осмомъ роздѣлу 1-го, части первой зась зъ святыхъ учителей церковныхъ довелъ*, же Петръ св., кгда ему отъ Христа было речено: "дамъ ти ключи царства небесного", особу Церкве тогды на собѣ носиль, и въ его особѣ Церковь ключ", то есть владзу отпушанья грѣховъ и задержованя, отъ Христа даніи, приняла (468); *Южь ся и то напередѣ доводне показало*, же если есть Петръ апостоль пастыремъ овецъ Христовыхъ, не самъ одинъ тымъ есть (492); *А што ся тычетъ митрополитовъ нѣкоторыхъ, якобы они не мѣли быти послушными патриархомъ, отповѣдѣлось выше доводне въ роздѣлѣ 2-мъ, части третей, артикуль 1, о митрополитахъ Киевскихъ* (1080).

Маркери ретроспекції часто поєднуються з апеляціями до читача: *Отсылаю тебе, православный*, до прочитаня артикулу третего въ роздѣлѣ второмъ, части первой (487); *О чомъ читай* артикуль мой первый, роздѣлу первого, части второй (492–493). *О чомъ читай* въ артикулѣ 4, роздѣлу осмого, части сей второй (742).

Маркери ретроспекції органічно формують також висновкові частини: *За чимъ всѣмъ преложонымъ*, мы и Петра св., и намѣстниковъ его въ Церкви Христовой монархи знати не научилися и учити, нѣкого не важемось (466); *Оттоль tedy, православный чителнику, видѣти есть на око, же фалшь то есть*, што отступникове удають, якобы папа Римскій былъ въ церкви Христовой судією найвышшимъ и нѣчию судови не подлегалъ. Который, *явне ся показало*, же сужень былъ и здавань не толко отъ сооборовъ, отъ патриарховъ и отъ епископовъ (то есть от судій дховныхъ), але и отъ судій свѣтскихъ, отъ цесаревъ и кролевъ (670).

У цій функції вони позначають кінець розділу: *А зась надъ патриархами и надъ ихъ дієцезіи митрополитами и епископами и христіанами аби владзу якую удѣлную мѣль ростягати, суды за аппеляці(е)ю отправовати послушенство по нихъ витягати, – о томъ анѣ мислити, гдыжь собори вселенскіи того ему не толко не позволяють, але виразне забороняють, якъ ся то южь на передѣ на многихъ мѣстцахъ доводне показало* (710); *О чомъ ся вышей на которыхъ мѣстцахъ припомянуло* (1148).

Найчастіше показником перспекції, що акцентує увагу на намірах автора, є дієслово в майбутньому часі 1 ос. одн.: *скажу, положу, приложу, мовлю, ся ихъ до-*

ткну, зрідка – в 1 ос. множини із значенням "ми інклюзивне": *ступѣмо, пойдѣмъ*. Значення слідування при-таманне дієприкметникам *въ наступуючомъ артикулѣ*, прислівникам *нижеі*: *Але ступѣмо еще въ тойже матеріи* до учителей церковныхъ Заходныхъ (345); *Поидѣмъ же до вѣковъ христіанскихъ* (822); А ижъ въ немъ того доводять, чоґо нѣхто не прить, же учителяве церковнии нѣкотори на Петрѣ Церковъ Христову збудовану быти повѣдають, а якимъ способомъ мають розумѣти, *въ наступуючомъ второмъ артикулѣ видочне*, за помощью Божією, зъ писмъ тыхъ же святыхъ учителей церковныхъ скажу (352); *То* теды на сей час *вкоротцѣ* на рацію другого свѣтка зъ науки св. учителей церковныхъ *отповѣдѣвши, привожу* свѣдка третего, которого отступниково слухати повинни (369); А же для невѣдомыхъ такъ православныхъ, якъ и отступниковъ, *то припомненное ширей положу* (470).

Спостереження показують, що найтипівшим випадком є поєднання висловлень із значенням ретроспекції та проспекції: *То* теды на сей час *вкоротцѣ* на рацію другого свѣтка зъ науки св. учителей церковныхъ *отповѣдѣвши, привожу* свѣдка третего, которого отступниково слухати повинни (369); На который ихъ аргумент *досить ся отъ мене стало въ артикулѣ первомъ, гдѣмъ то показаль*, же св. учителяве церковнии черезъ опоку, до которой ся то мѣстоименіе "на той" односить, не Петра розумѣють, але Христа, отъ котороґо Петръ такъ естъ названъ. Для чоґо *тамъ тебе, православный, для взятя обширнѣйшей о томъ науки отославши, тутъ вкоротцѣ мовлю*, же ся анѣ тымъ вспомочи могутъ отступниково, абы тое слово ... (386); *Зо всѣхъ теды вышприведеныхъ свѣдоцтвъ, притомъ и зъ выводовъ помененныхъ* а велце важныхъ *показуется ясне и выразне*, ижъ Іисусъ Христосъ, Избавитель нашъ, Петра одиноґо по собѣ головного пастыра не зоставилъ. *Къ тому придаю и то*, е килка оказій, то естъ причинъ подавалося Іисусу Христову Петра по собѣ одного самого пастыремъ головнымъ и найвышшею въ Церкви головою быти показати (461); А што ся тычетъ Сардикійского собору, *южь ся то показало въ прошломъ артикулѣ достатечне*, ижъ не естъ вселенскимъ, и же на немъ сами толко заходніи постановили каноны, къ тому безпечне речися можетъ, ижъ тыи на немъ учинены о апелляціи до Римского папы каноны суть знесены, а Константинопольскому тая апелляція прерогатива презъ соборъ Халкидонскій вселенскій въ канонѣ 9 и 17 естъ ухвалена и подана. *О чомъ, да Богъ, обширнѣй нижеі въ артикулѣ шестомъ* (591).

Значення ретроспекції може бути виражене власне дієслівною семантикою: *Вертаюся* до Фотія (755); *Вертаемся отколь есмо вышли* (969); *Вертаюся до речи предсвязятья моего, то естъ до митрополитовъ Киевскихъ* (1025); *Вертаюся до митрополитовъ* (1036).

Висловлювання зі значенням анотації починають розділ, тут взаємодіють конструкції із значенням ретроспекції та проспекції: Въ третемъ роздѣлѣ своемъ отступниково зъ молитвъ церковныхъ и зъ гимновъ такіиже титулы похвалнии приводять, яковыи въ первыхъ двохъ роздѣлахъ. А особливо о Петрѣ святомъ, же естъ фундаментомъ, каменемъ, верхомъ, ключаремъ, и же на немъ первомъ збудована. На што *ижъ ся въ двохъ прешлыхъ моихъ роздѣлахъ, зъ помощью Божією, отповидѣло достатечне и доводне, тамъ отсилаю и тебе, православный, и отступника*. Лечь абы то любъ они сми нерозумѣли такіи то быты зъ книгъ нашихъ церковныхъ доводы, которыи бы равными зъ тыхъ же книгъ доводами

пристойне и поважне знести ся не могли, и то видочне оказати, же тыи приведенни отъ нихъ Петра святого не толко монархою въ Церкви Христовой не чинять, але его прерогативъ, равнымъ быти его оказують и становять, – *вкоротцѣ ся ихъ доткну* (467); Тоежъ и другимъ нападши или на імя, или на причины речи, и мовы оныхъ приписали, и што колвекъ приписали Петрови, тоежъ и Павлови, и иннымъ апостоломъ и учителемъ, *якъ ся [въ] вышей положеныхъ двохъ роздѣлахъ показало*. *И теперъ* на той роздѣлѣ третій показую (476); *То такъ вкоротцѣ преложивши*, ижъ Римскій епископъ першество свое межі патріархами мѣль не зъ права Божого, але зъ самого щирого права людзкого, то естъ зъ звычайу напродъ, а потомъ зъ потверженя того звычайу презъ синодалнии ухвалы, – *такъ того видочне довожу* (518); *Ачъ въ части второй, роздѣлу 9, въ артикулѣ 7-мъ*, на листъ, подъ титуломъ Петра, Антиохійского патріарха выданный, *отповѣдѣлося, еднакъ и на томъ мѣстци не занехиваю придати и за певне твердити можемо*, ижъ той листъ на //всемъ не естъ Петровъ и овшемъ мѣти онъ, якъ пофалшованый, особливе въ тыхъ частехъ, гдѣ ся склоняеть писмо якобы на сторону Латинниковъ, а зґола зъ части противниковъ суть придатки, также и о хартофилаку штучный придатокъ... О Вигилию папежу вѣдаемо, ижъ на соборѣ 5 отъ патріарха вселенского святого Мины былъ отлученый. *О чомъ вышше читай* (1093–1094).

Демонстрація намірів полеміста отримує форму перформативів, тут теперішній час вживається у функції майбутнього: *Надъ то* еще *показую*, ижъ отъ суду біскупа Римского апеловали, хто ся за несправедливе сужоного быти розумѣль. Што гды *покажу*, тымъ самымъ зъ потреби *покажу и то*, же онъ не былъ найвышшимъ судією, якимъ его отступниково мѣти хотять. *Чоґо доводъ таковый* (598); *Показалось*, за помощью Божею, зъ Каноновъ *доводне*, ижъ апелляція до Риму отъ всѣхъ христіанскихъ церквей не естъ указана, и овшемъ выразне заборонена. *Теперъ и то хочу показати*, же до апостолской Константинопольской церкве патріархи рачей апелляціи право служити, нижъ до біскупа Римского (600–601); *Мы теды то*, за помощью Божею, *показати хочемо*, ижъ біскупъ Римскій найвышшимъ судією нѣколи не былъ, не могль быти и не можетъ; але и самъ судови и караню подлегаеть [на полі – Ниль Кавасиль], якъ и передъ тымъ продкове его подлеґали (643); *Иле теды до первого, реклемъ и повторе мовлю*, ижъ жадное писмо и жаднии каноны соборови не повѣдають того, абы біскупъ Римскій мѣль быти найвышшимъ судією, и жаднымъ канонемъ того отступниково не покажуть... (643); *А напродъ, въ семь первомъ осмого сего роздѣлу артикулѣ, показую*: соборовъ вселенскихъ канонами признано утвержено то быти, ижъ патріархове всходніи: Константинопольскій, Александрійскій, Антиохійскій, Іерусалимскій зъ Римскимъ епископомъ въ Церкви Христовой равной zostали чести и равного достоинства... (672); Тутъ южь *приступую* до обороны доводовъ нашихъ, которыи отступниково облудою своею силують знести, до обороны, *мовлю*, каноновъ соборовыхъ або рачей самыхъ двохъ соборовъ вселенскихъ, четвертого и шестого. *Што гды чиню*, всего свѣта и бґодухновенныхъ и богумудрыхъ мужевъ на судъ *взываю*, абы ся прислухали и розсудили, яко то речъ слушная и подобная (688). Зрідка фіксуємо поєднання непрямых форм перформативів і показників проспекції: *И то належитъ вѣдати* зъ исторій церковныхъ, ижъ Аѳанасій св. за листами біскупа Рим-

ского столицы и разу не дошоль, ено за царскими и синоду Іерусалимского, *яко ся нижей покажетъ, въ роздѣлѣ шестомъ, артикулѣ 1* (619).

Інокли в рукописі тільки декларуються наміри, але номери наступних розділів автор вставити не встиг: *Укажу и я ему зъ тыхъ же "Соборниковъ", за иншею оказією, въ артикулѣ... роздѣлу... части сей второй:* што если будетъ ему въ смакъ, самъ то обачить! (656).

Висловлення із значенням делімітації мотивуються потребою скоротити виклад: *Хто о томъ дальшю вѣдомость взяти хочеть, якъ вси апостолове заровно зъ Петромъ называни бывають твержами, филиярами, вemporaми церковными, читай листъ Игнатія Богоносца до Філядельфіеновъ, Іеронима на главу 370 до Галлатовъ, Амвросія на псалом 118, Златоустого въ бесѣдѣ 79 до люду Антіохійского, которыхъ я на сей часъ, короткости фолгуючи, оставляю* (369).

Значення обмеження поєднується із значенням висновку та ретроспекції: *Але не о томъ речъ на сей часъ. Доводне теды, за помочю Божією, показалемъ, ижъ наши доводи, которыи отступникъ "зарутами" назвалъ, суть важны и суть святыхъ вселенскихъ второго, четвертого и шестого соборовъ ухвалы* (705).

Взаємодію смислів обмеження, висновків та проспекції демонструє післямова до читача з висловленням побажання до учнів, які продовжать полеміку в майбутньому: *На замѣты, вымысли и потвары противниковъ и ненавистниковъ церкви святой всходней и блаженныхъ патриарховъ, зъ ласкою и помочью Божією отправило-ся, и отписало, зваца наиболшіи и труднѣйшія артикулы. ... Зосталися меншіи и лацнѣйшіи одробины. Тыхъ, за наступленіємъ многихъ и розличныхъ трудностей, не скончилиемъ. Лечь зоставуются останки тыхъ сыномъ правовѣрнымъ. Если старшіи и дидакалове не подвижутся, вы, малыи и отъ премудрыхъ презираныи, потщѣтеса докончити и отписати. А о Святомъ Духу многи южъ давно право отвѣдѣли. Наконецъ замыкаю и печатаю тую книгу упоминенемъ таковымъ: ...* (1147–1148).

Висловлення із значенням ретроспекції найчастіше ускладнені аксіологічними компонентами, тут вживаються прислівники *доводне, доводно, широце, ширей, ясне, видочне, досить, достатечне*: *Показалось то абовѣмъ // доводне въ артикулѣ третемъ, роздѣлу второго, Части сей второй, а особливе въ артикулѣ 1, роздѣлу третьего, сей же части, ижъ соборъ вселенскій безъ папежа быти можетъ, и ижъ и вторый, и пятый вселенскій соборы безъ папезовъ Римскихъ и безъ пословъ ихъ обхожены были; вселенскими еднакъ названы были и по сесь день таковыми называются и суть* (702–703); порівняння: *Замыкаючи теды сей мой девятый роздѣлъ, прошу и напоминаю тя, православный чителнику, абысь былъ осторожнымъ отъ подступничого духа отступничого, гдыжъ ся тобѣ надъполуденную ясность показалъ, ижъ предъ папезъ Римскій и презъ ихъ единомисленники и царства и вѣры и церкви Христовы едности стали ся розерваня, которіи и тихъ часовъ въ народѣ Россійскомъ православномъ церковъ Христову розриваютъ, за што въ грѣхъ непростителный попадають* (797). Безальтернативність доказів передається за допомогою стійкої сполуки *на око видѣти*: *Зо всего теды сего, што ся колвекъ преложило, на око видѣти дается, же и собороване Флорентское – не соборъ, и // унія – не унією, поневаже и соборъ конца своего не взялъ, и унія не станула, а же прожно и зъ небезпеченствомъ отчизны народъ Рускій турбують и утискають, и до desesperації приводятъ* (964–965).

Що стосується висловлення намірів, то тут найбажаною є стислість викладу: *вкратцѣ, вкратцѣ*: Абы теды не здалось кому правду повѣдати, *вкратцѣ* на кождый отъ отступника въ роздѣлѣ томъ десятомъ приведеній исторійный пунктъ *зособна отповѣдаю*, а впродъ – на листъ Петра патріарха Антіохійского, который *въ артикулѣ 8, роздѣлу 9, части 2 показалемъ быти подезрѣній и скаженій* (881); *Ату южъ о листѣ Михаиловомъ, до Петра Антіохійского патріарха писаномъ, повѣмъ вкратцѣ*, килка параграфовъ зъ него припоминаючи, о чомъ до того Петра, стороны папежа и Латинниковъ, писалъ (1089).

Прямі перформативи зустрічаються в тексті у зв'язку з моделюванням діалогу: *Питаю: чому Креуза отступникъ того въ свой шпаргалъ не вписалъ?* (602); *Мовятъ отступникове, ижъ Римскій епископъ той напереднѣйшій привѣлей маеть, же есть епископомъ повшехнимъ, а маеть привѣлей той не зъ людского права, але зъ Божого. Отповѣдаю имъ* (710).

Переважно перформативи водять важливу чи додаткову інформацію: *Надъ то еще мовлю*, же Сидоръ, а по немъ Михайль Рагоза отступниками ся стали. (1078). Варіювання форм 1 ос. однини – 1 ос. множини тут типове: *Доходимо того напредъ зъ самого жъ признаня отступникова* (610); *Не позволять, розумѣю, и сами отступникове, на такой аргументъ...* (816); *А што ся дотычетъ другой в князствѣ Литовскомъ особы, вѣдаемо певне, ижъ не было жадного порозумѣньяся зъ Рагозою показують то листы припомненыи, але – потомъ нерыхло, якось ся познали зъ унією. А то з якихъ причинъ – вѣдаемо* (1148).

Досить часто вони є показником висновкової частини: *А же то – правда, зъ тыхъ выводовъ ясно дается вѣдѣти* (324); *Вѣдати теды оттоль есть ясно*, православный христіанине, ижъ по семомъ вселенскомъ соборѣ въ едности церковъ заходная зе всходною зоставала до собору, за Фотія обхоженого, и за Іоанна папежа, лѣтъ 70 и 5, а отъ того собору до Сергія, патріарха Константинопольского, лѣтъ 130 (769); *Вѣдомо теды отсель явне*, же Римскій епископъ жадного права на найвышшее въ церкви Христовой судійство не маеть, и не есть тымъ; але былъ одинъ зъ пяти найвышшихъ церковныхъ архіереевъ, вшелякимъ правамъ церковнымъ и ухваламъ соборовымъ, судови и караню подгледный (648); *Вѣдати теды зъ сего явного и надъ солнце оказалишого знаку и свѣдоцтва дается*, ижъ св. церковъ восточная есть правдивая церковъ Христова, въ которой Духъ Святый притомный будучи по своей волѣ святой дѣйствуетъ, якъ хочеть, прославляючиъ его прославляеть, и дивными ихъ "дивный во святыхъ своихъ" Господь Богъ чинить (836); *Намнѣй прето, якъ ся видѣти дается*, не есть позитечна раціоциация, которую речевистого показованя умѣтность родить (920).

Непрямі перформативи – переважно сигнали введення нового важливого знання: *Вѣдати теды належить*, ижъ... (360); *Вѣдати теды потреба*, ижъ тыхъ похвалы святыхъ учителей святыхъ апостоломъ давали и чинили, чтячи ихъ, и (οἰλακως) то бесѣдовали, выносячи подвиги и труды угодниковъ Божіихъ. Але абы за право на владзу мѣлъ то кто брати, того они и не мыслили (475); *Вѣдати еднакъ належить*, ижъ иншее – есть быти столицею патріархальною, а иншее – столицею апостолскою... (516); *До того зась вѣдати належить и то*, же хотяжъ южъ Христіанскій нашъ Іерусалимъ пришолъ былъ подъ опанованье погановъ, и южъ мѣстомъ тымъ святыхъ владнули незбожніи Агаряне (838).

Що стосується сегментації тексту з допомогою відчислівникових прислівників, то таке перелічування доказів може навіть стати засобом паралельного структурування параграфів. Наприклад, у IV частині спочатку наводяться докази на користь підпорядкування православної церкви архієпископу Константинопольському, а в наступному артикулі – проти підпорядкування римському папі; при цьому кожне висловлення починається з вставних слів: *Напрод, ижъ* патрарха найдуется и есть въ одной святой соборной и апостольской церкви, и заставаеъ въ ней нехвъѣчимся столпомъ, носячи въ собѣ правоеъ вызнане въѣры. *Повторе, ижъ...Потрете, ижъ...Почварте, ижъ... Попяте, ижъ...Пошесте, ижъ...Посемо, ижъ...*(1081–1082). Контраргументи становлять зміст артикулу 2: Правовѣрному христіанинови слухати папежа Римского не толко пожитку жадного и зыску не приносит, але рачей шкоду и утрату и згубу, а тую не дочасную, але вѣчную и неощацованую, душного, мовлю, збавеня страту справуетъ. А то – зъ причинъ таковыхъ:

Напродъ: ижъ папежъ не есть той, которого бы всѣ повинни послушными быти, не есть генеральнымъ, то есть всго свѣта, пастиремъ, але участнымъ и удѣльнымъ въ певной ему належной епархii епископомъ. (1083); *Повторе, ижъ...Потрете: ...Почварте: Попяте...* (1084).

Дослідження показує, що послідовна розробка маркерів проспекції-ретроспекції притаманна текстам діалогічної форми: там вони послідовні, мають широкий діапазон вираження. Надзвичайне розмаїття функцій та форм текстового дейксису в "Палинодії" З. Копистенського прямо підтверджує облігаторність цих маркерів для текстів великого розміру. Разуче близьким виявляється метатекст Катехісису 1600 р., подібні форми в діалозі "Люцидар", трактаті Й. Галятівського "Месіа правдивый" свідчать про нормативні процеси в простомовному дискурсі.

Висновки дослідників сучасного дискурсу узгоджуються зі спостереженнями про провідну роль ораторсько-проповідницької практики З. Копистенського у формуванні особливостей стилю його текстів. Так, А. Кибрик пише: "при усному дискурсі має місце залученість (involvement) мовця й адресата в ситуацію, що відображається у вживанні займенників 1 та 2 особи, у вказівках на мисленнєві процеси й емоції мовця й адресата, у використанні жестів та інших невербальних засобів та ін." [4, с. 7].

У метатексті "Палинодії" превалює виклад від 1 особи однини. У висловленнях-маркерах ретроспекції з'являються й безособові форми, а саме зворотні дієслова, що формуються з дієприкметників середнього роду на –л.

Наенко Г., канд. філол. наук, доц.
КНУ ім. Тараса Шевченка, Київ

ТЕКСТОВЫЙ ДЕЙКСИС В "ПАЛИНОДИИ" ЗАХАРИИ КОПЫСТЕНСКОГО

Анализ функций маркеров проспекции, ретроспекции, делимитации в системе средств выражения связности текста "Палинодии" (1618–1621) Захарии Копыстенского дает возможность указать на специфику организации полемического трактата как собственно научного. Описаны лексические и грамматические средства выражения этих единиц в структуре метатекста.

Naenko G., PhD, Doc.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE TEXT DEIXIS IN "PALINODIA" BY ZACHARIAN KOPYSTENSKY

The consideration of functions of the prospection, retrospection and delimitation markers in the system of coherence of the text of "Palinodia" (1618–1621) by Zachariah Kopystensky allows to classify the polemical text's specific structure as scientific. The lexical and grammatical means of expressing of these units are described in the structure of metatext.

Значення проспекції притаманне перформативним висловленням. Ускладнений оцінними компонентами, метатекст виразно орієнтований на широке коло адресатів.

Тут засвідчується поєднання форм імперативів та непрямих перформативів, що відповідає стратегії проповідницького (риторичного) дискурсу. Подібним чином організовується текстотворення Катехісису 1600 р., суми Транквіліона "Зерцало богословія", трактатів Й. Галятівського "Наука албо способ зложеня казаня" та "Месіа правдивый". Показники перелічування прямо пов'язані з наявністю непрямих перформативних висловлень. Ядерні жанри наукового стилю, зокрема церковнослов'янські, потребують окремого вивчення.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія / Флорій Бацевич; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л.: ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Вострикова Т.И. Ретро- и проспективная составляющая в тексте учебного диалога / Вострикова Т.И. // Материалы XIII Международ. науч.-практ. конф. "Риторика и культура общения в общественном и образовательном пространстве", 21–23 января 2009 г. / [Под ред. В.И. Аннушкина]. – М.: Гос. ИРЯ им. А.С. Пушкина, 2009. – С. 109–112.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
4. Кибрик А.А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов / А.А. Кибрик // Вопросы языкознания. – 2009. – №2. – С. 3–21.
5. Котюрова М.П. Культура научной речи: текст и его редактирование / М.П. Котюрова, Е.А. Баженова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 280 с.
6. Німчук В.В. Памво Беринда і його "Лексикон Славенорський і именъ тлъкованіє" / В.В. Німчук // Лексиконь словенороський Памви Беринди, 1627 / Підгот. тексту і вступ. ст. В.В. Німчука. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – С. V–XXXVI.
7. Пещак М.М. Развитие давньоукраїнського і староукраїнського наукового тексту / М.М. Пещак. – К.: Українознавство, 1994. – 270 с.
8. Радзівєвська Т.В. Текст як засіб комунікації / Т.В. Радзівєвська / НАН України; Ін-т української мови / [М.М. Пещак (ред.)]. – 2. вид., стер. – К., 1998. – 191 с.
9. Рябцева Н.К. Язык и естественный интеллект / Надежда Рябцева; РАН; Ин-т языкознания. – М.: Academia, 2005. – 640 с. (Монографическое исследование: лингвистика).
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Чиговская Я.А. Категории ретроспекции и проспекции в русских научных текстах: Дисс. ... канд. филол. н.: 10.02.01 / Чиговская Янина Александровна: Пермский гос. ун-т. – Пермь, 2001. – 335 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Пал. – Палинодія. Сочиненіє Захаріи Копыстенского 1621 г. // Памятники полемической литературы въ Западной Руси. Книга первая. – Петербург, 1878. – С. 312–1200.

Надійшла до редколегії 14.09.2012